

Mieke Lopes Cardozo (1982) werkt aan de UvA aan een promotieonderzoek over toekomstige onderwijzers in Bolivia. Ze geeft daarnaast colleges binnen Internationale Ontwikkelingsstudies, speciaal gericht op onderwijs en ontwikkeling, conflict en onderwijs en sociale bewegingen in Latijns-Amerika. Ze is verbonden aan de onderzoeksgroep Education and Development van de IS-academie.

Onderwijzen is meer dan lesgeven alleen

Om het ontwikkelingsbeleid te vernieuwen zoekt minister Koenders 'effectieve partners'. Wat mij betreft hoeven we niet ver te zoeken. Onderwijzers staan aan de basis van elke samenleving en hebben een enorme potentie om bij te dragen aan meer rechtvaardigheid en vrede. In Koenders' visie op een betere wereld zijn onderwijzers een onmisbare schakel. We moeten daarom niet de beleidsfocus van onderwijs afhalen, maar juist meer en gericht investeren in leerkrachten.

Graag stel ik u voor aan twee onderwijzers. Lucia (37) is tweedejaars studente aan het opleidingsinstituut voor onderwijzers in La Paz, Bolivia. Ze is opgegroeid op het Boliviaanse platteland en spreekt Spaans en Quechua. Na haar studie toerisme en werkzaamheden als ongetrainde leerkracht op basisscholen en middelbare scholen, volgt ze nu de officiële opleiding tot onderwijzeres. Als ze klaar is gaat ze terug naar het platteland om daar als docent te gaan werken. Lucia is een innemende vrouw, die vol passie spreekt over het docentschap: 'Ik ken niet heel Bolivia, maar ik hou van mijn land. Daarom wil ik dat Bolivia groeit, niet alleen op technologisch gebied, maar ook de kwaliteit van het onderwijs moet verbeteren. Wij als docenten kunnen zorgen voor veranderingen in het onderwijs en in de samenleving.'

Prithi¹ is hoofddocent op een kleine plattelandsschool in het westen van Sri Lanka en zit al meer dan twintig jaar in het onderwijsvak. Hij ziet het als zijn persoonlijke missie om de verschillende etnische groepen in zijn dorp samen te brengen op zijn school. De leerlingen krijgen les in het Engels, Sinhala en Tamil; dit is een uitzondering in Sri Lanka. Tijdens een interview op het groene schoolterrein vertelt Prithi hoe hij en zijn collega's worstelen om te voldoen aan de harde exameneisen, waar docenten op afgerekend worden door de regering én de ouders. Hij vervolgt: 'Als docent vervullen we ook nog een sociale taak. We hebben vrede nodig, begrip tussen de verschillende groepen en rassen. We proberen hierover te praten, maar dat is erg lastig. We organiseren wel culturele activiteiten voor de leerlingen en de gemeenschap samen met een Tamil Hindu en een moslimschool. Maar we krijgen hier geen officiële tijd voor.'

De inzet en toewijding van deze twee docenten staan symbool

voor een enorme, vaak onaangesproken potentie. Helaas kennen veel docenten deze motivatie niet – of nog niet. Veel onderwijzers kiezen het docentschap omdat het voor hen een van de weinige wegen uit de armoede betekent. Ze kampen met overvolle klaslokalen, schaarse materialen en vaak nog scharsere opleidingen en vergoedingen. En dat terwijl, mijns inziens, onderwijzers een cruciale rol kunnen vervullen in de doelstellingen van menig ontwikkelingsbeleid: gelijke kansen voor iedereen, sociale samenhang en een groeiende welvaart. Hier is echter een brede inzet voor nodig: van docenten, van maatschappelijke organisaties, van ontwikkelingsorganisaties en van overheden.

In antwoord op

De vernieuwingsplannen van minister Koenders zijn een stap in de goede richting voor het ontwikkelingsbeleid, maar gaan schuil onder een onhandige naam. Zoals de minister terecht stelt, leven we in een geglobaliseerde wereld, waarin sommigen profiteren en anderen achter het net vissen. Ongelijkheden blijven bestaan en verergeren in sommige gevallen zelfs. De term ‘modernisering’ is wat mij betreft wat ongelukkig gekozen, omdat het verwijst naar een achterhaald ontwikkelingsdenken, dat ervan uitgaat dat ‘ontwikkelingslanden’ een voorbestemd ontwikkelingspad af moeten leggen naar Europees voorbeeld, op weg naar een moderne samenleving. Dat is duidelijk niet waar de minister op doelt. Want met ‘hun problemen zijn onze problemen’ slaat hij de spijker twee keer op zijn kop. Door globalisering, de wereldhandel, internationale overeenkomsten en uitgebreide communicatietechnieken zijn we inderdaad steeds meer met elkaar verbonden. Solidariteitsgevoel samen met een bepaalde mate van eigenbelang liggen al decennialang ten grondslag aan ontwikkelingsprogramma’s van Nederlandse bodem en blijven dit doen. De tweede – wellicht onbedoelde – rake klap op de spijker is in mijn ogen de erkenning dat ‘hun problemen’ net zo goed in Nederland voorkomen. Ook wij kampen met, zij het relatieve vormen van, armoede. Voordat we kritiek leveren of eisen stellen aan ‘landen die nog moeten ontwikkelen’, is het wijs om onze eigen situatie niet uit het oog te verliezen. Dit brengt mij tot mijn grootste kritiekpunt op Koenders’ vernieuwde plannen voor internationale samenwerking (IS 2.0). Het is onverstandig om nu, na jarenlange investeringen en langetermijnbeloften, de focus weg te halen bij de sociale sectoren als onderwijs en de gezondheidszorg. In Nederland heeft dit de afgelopen maanden geleid tot heftige debatten. Want ook hier kennen we achterstand in onderwijs en welvaart. Wie had dat ooit kunnen denken en durven uitspreken? Ook in ontwikkelingssamenwerking moeten de sociale sectoren, en dan met name onderwijs, tot de focusgebieden blijven behoren.

Onderwijzers
worden buiten-
spel gezet

Het klopt dat er steeds meer kinderen wereldwijd naar school kunnen. Maar dat is niet genoeg. Overvolle klaslokalen en onvoorbereide docenten maken dat veel kinderen wel onderwijs krijgen, maar uiteindelijk nauwelijks leren. Sommige ouders besluiten zelfs hun kinderen daarom weer van school te halen. (Voor een discussie over het belang van relevant en context gerelateerd onderwijs verwijs ik u graag naar de Heilige Huisjes essaybundel van 2008). De nauw geformuleerde Millenniumdoelen en gerelateerde ‘Education for All’-doelen worden op veel plaatsen niet gehaald voor 2015. Nu is niet het moment om onze focus weg te halen bij onderwijs door vooral te kijken naar economische ontwikkeling. Deze twee moeten hand in hand gaan. Dat hebben we kunnen leren van veelal mislukte economische structurele aanpassingsprogramma’s van de Internationale Financieringsorganisaties in de jaren tachtig en negentig in veel minder welvarende landen.

Koenders is op zoek naar de meest effectieve partners. Onderwijzers zijn belangrijke sleutelfiguren in de maatschappij en worden stelselmatig, hier en elders, ondergewaardeerd en buiten spel gezet. We moeten meer en gericht (blijven) investeren in deze belangrijke beroepsgroep – niet alleen in Afrika en Azië, maar ook in Latijns-Amerika. Juist in de huidige tijd van economische terugslag en bezuinigingen moeten we niet snijden in de basis van samenlevingen, in de onderwijzers die werken aan nieuwe generaties burgers en werknemers. Goede en gemotiveerde docenten zijn op elk niveau onmisbaar. Van het voorschoolse onderwijs tot en met de universiteiten.

Waarom investeren in leerkrachten?

Allereerst vormen onderwijzers vanwege hun enorme bereik een strategisch efficiënte groep om in te investeren. Onderwijzers zijn overal en bereiken een grote meerderheid van de bevolking. Ten tweede sluit investeren in onderwijzers naadloos aan bij de door Koenders genoemde focuspunten van zijn vernieuwingsplan én zijn strategie om samen te werken met nieuwe spelers en beroepsgroepen. Docenten hebben de potentie om bij te dragen aan grote internationale vraagstukken. Zowel in het basis-, middelbaar-, beroeps- en hoger onderwijs. Lessen en discussies over het klimaatprobleem dragen bij aan bewustwording onder grote delen van de bevolking. Leerkrachten kunnen, mits daarvoor opgeleid en vergoed, bijdragen aan het doorbreken van historische structuren van discriminatie en uitsluiting die armoede en ongelijkheid in de hand werken. Op maat ontworpen educatieve programma’s voor conflictpreventie of postconflict wederopbouw kunnen bijdragen aan stabilisering van vrede en veiligheid. De Sri Lankaanse onderwijzer Prithi vertelde me hoe hij en zijn collega’s proactieve programma’s hebben ontwikkeld om negatieve stereotypingen en wantrouwen tussen verschillende groepen

In Bolivia hebben docenten een extra baan nodig om rond te komen

leerlingen tegen te gaan. Doordat de financiële steun vanuit Unicef en de overheid stopte, hield dit project helaas op te bestaan. Juist voor onderwijzers die een duidelijke maatschappelijke missie willen vervullen is het belangrijk om te kunnen rekenen op langetermijninvesteringen.

Dit brengt mij tot het derde argument. Leerkrachten vervullen niet alleen een belangrijke educatieve taak, maar zij moeten ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid nakomen. Hier ligt de kracht van onderwijzers. Ze hebben een enorme potentie om bij te dragen aan het vormen van kritische en betrokken burgers. Lucia uit Bolivia legt het als volgt uit: 'Als docent hebben we verschillende rollen in de gemeenschap. We moeten ons opstellen als sociaal leider, in de klas maar ook daarbuiten. We moeten de kinderen leren om respectvol om te gaan met hun omgeving, met de mensen, de dieren en de natuur.' Uit verschillende onderzoeken is gebleken hoe onderwijzers in lokale gemeenschappen vaak meerdere functies bekleden – van leerkracht tot rechtspreker en soms zelfs tot dokter. Dit is soms een haast onmogelijke opgave, zeker gezien het gebrek aan training en begeleiding in veel landen.

Een ander argument om te investeren in leraren, is dat lesgeven in veel landen nog altijd een typisch vrouwenberoep is. Investeren in een sector waar vooral vrouwelijke arbeiders van kunnen profiteren, is strategisch een goede keuze. Koenders geeft zelf aan hoe investeren in eigen inkomsten van vrouwen over het algemeen leidt tot 'meer groei en minder armoede'.

Docenten helpen

Hoe kunnen we het best investeren in onderwijzers? Ik sluit me aan bij het huidige ontwikkelingsbeleid dat zich wil richten op langetermijnoplossingen en een contextspecifieke aanpak. Ik pleit voor het investeren in onderwijzers op drie belangrijke gebieden:

- 1 de erkenning van docenten en het verbeteren van hun sociale status;
- 2 de kwaliteit van training en begeleiding van leerkrachten;
- 3 een eerlijke vergoeding voor het omvangrijke werk van onderwijzers.

Ik geef direct toe dat niet alle docenten per definitie vol motivatie en kritische reflectie zitten, elementen die broodnodig zijn. De drie bovengenoemde aspecten zijn daarom belangrijk: gepaste opleidingen, erkenning en vergoeding kunnen helpen om docenten te motiveren, te inspireren en voor te bereiden op hun rol in de maatschappij.

- ➔ Ten eerste is het zaak om te onderkennen dat leerkrachten onmisbaar zijn, en een zware taak te volbrengen hebben. We

moeten ons realiseren dat veel docenten deze taak niet altijd goed kunnen volbrengen. In veel gevallen, ook in Nederland, ontbreekt het aan motivatie of goede begeleiding. Hoe kan een docent hoogwaardig onderwijs verschaffen, en zijn leerlingen begeleiden tot kritische en actieve burgers, als daar nauwelijks erkenning of vergoeding tegenover staat? Lucia en haar Boliviaanse collega's hebben bijna allemaal een extra baan naast het docentschap om te kunnen rondkomen. Van voorbereidingen voor de lessen komt vaak weinig door verplichtingen thuis of op een andere werkplek. Lucia voelt zich vaak buitengesloten van wat er 'over haar hoofd' besloten wordt. Er wordt van onderwijzers veel verwacht zonder dat ze echt serieus worden genomen en worden betrokken bij beslissingen die hen aangaan. Ook is het noodzakelijk om bijvoorbeeld via mediacampagnes aandacht te geven aan de negatieve beeldvorming van docenten in veel maatschappijen. Dit stimuleert niet alleen docenten om beter hun best te doen, maar kan ook bijdragen aan een betere en meer coöperatieve verhouding tussen leerkrachten, ouders en gemeenschappen.

- ➔ In de tweede plaats moeten we investeren in kwalitatief betere en (vaak) langere opleidingen van docenten. En het daar niet bij laten. Juist de begeleiding van docenten op hun werkplek en mogelijkheden tot actualiseren zijn essentieel voor het vormen en behouden van een goed docentenkorps. Het drastisch inkorten van opleidingen bij een tekort aan leerkrachten kan desastreuze gevolgen hebben voor de kwaliteit van onderwijs. Een gekopieerde aanpak van regio A implementeren in gebied B eveneens. Als wij inderdaad erkennen dat onderwijzers een enorm belangrijke maatschappelijke, sociale en economische taak te vervullen hebben, hoort een substantiële investering in hun training daarbij.

- ➔ Ten derde verdienen onderwijzers een vergoeding die past bij de erkenning die ze waard zijn en die hen de mogelijkheid geeft om goed te kunnen leven van één salaris. Op deze manier kan Lucia zich straks concentreren op haar taak als onderwijzeres, met alle sociale taken en voorbereidingen die van haar worden verwacht. Jarenlang zijn de salarissen van docenten, meestal een van de grootste kostenposten van ministeries van Onderwijs, slachtoffer geweest van flinke bezuinigingen. Hoe kunnen internationale donoren en overheden aan de ene kant steeds meer vragen van docenten, door meer en meer kinderen naar school te sturen, terwijl docenten steeds minder training en salaris ontvangen? Een vaak gebruikt tegenargument voor de externe financiering van leerkrachtsalarissen is dat het geen duurzame oplossing zou zijn. Dat klopt, als de intentie is om deze investeringen na een aantal jaren weer stop te zetten. Een echte langetermijnafspraak is wellicht een van de meest effectieve strategieën om ministeries van Onderwijs in Azië, Afrika en Latijns-Amerika meer ruimte te

geven in hun budget. Zo hoeven ministeries niet te bezuinigen op de salarissen van onderwijzers en kunnen ze naar eigen inzicht meer middelen steken in bijvoorbeeld training en begeleiding.

De winst

Investeren in onderwijzers is bouwen aan de basis. De basis van een wereld waarin wordt gewerkt aan het opbouwen en gelijkwaardig delen van kennis – met juist ook aandacht voor ‘lokale’ kennis. In Bolivia is het bijvoorbeeld van belang dat onderwijzers bekwaam zijn in het omgaan met diversiteit en ongelijkheid, om verdere sociale spanningen te verzachten. In Sri Lanka zullen onderwijzers zich nu speciaal moeten richten op het verwerken van trauma’s, en het versterken van solidariteit en vertrouwen.

Ontwikkelingssamenwerking moet efficiënter, zonder de complexiteit van lokale situaties, externe factoren en de noodzaak van langetermijnoplossingen uit het oog te verliezen, stelt Koenders terecht. Dat is een enorme klus. Het is mijn

oprechte overtuiging dat wij, burgers, beleids-makers, docenten en academici uit Nederland, meer en beter moeten samenwerken met collega’s in Azië, Afrika en Latijns-Amerika. De IS-academie is mijns inziens een waardevol initiatief dat invulling kan geven aan het delen van kennis, over en weer, tussen noord en zuid, tussen beleid en praktijk. Er moet meer aandacht komen voor de stimulering van kritisch onderzoek dat ontwikkelingsbeleid kan informeren, door of in elk geval samen met lokale onderzoekers en ervaringsdeskundigen. Dit kan bijdragen aan het ‘zorgvuldig meten, het oog voor complexiteit’ waar de minister over spreekt. Nieuwe generaties goede onderzoekers én ervaringsdeskundigen ontstaan echter niet vanzelf. Zij hebben baat bij een goed getraind en gemotiveerd onderwijzersteam dat hen begeleidt van het voorschoolse tot het beroeps- en hogere onderwijs.

Verlengstuk van de staat

Koenders pleit voor strengere corruptiebestrijding. Vooral waar overheden totalitaire trekjes vertonen, is het zaak om te investeren in een kritische onderwijzerspopulatie – die idealiter bijdraagt aan een kritische studentenpopulatie. Elke corruptiegevoelige samenleving vergt een gedetailleerd begrip van lokale processen en op maat gemaakte strategieën om docenten te betrekken bij het tegengaan van corrupte structuren. Maatwerk, zoals Koenders stelt. Dit is absoluut niet simpel. In veel gevallen worden onderwijzers onterecht gezien als een simpel verlengstuk van de staat. Maar, onderwijzers kunnen gebruikmaken van hun collectieve kracht, via bijvoorbeeld hun vakbonden. Het voorbeeld van Bolivia laat ons zien dat onderwijzersvakbonden juist een sterke rol kunnen vervullen in het verantwoordelijk houden van

Het opleggen van een extern onderwijsmodel is gedoemd te mislukken

de regering. Ook kunnen docenten hun leerlingen stimuleren om een eigen en onafhankelijke kijk op hun samenleving te ontwikkelen.

Kijkend naar Bolivia kunnen we leren dat onderwijzersvakbonden die zich kritisch opstellen ten opzichte van hun regering ook een zeer conservatieve en onconstructieve functie kunnen hebben. Zoals ik in mijn vorige ‘Heilige Huisjes’ essay (2008) beargumenteerde, is het daarom van belang om als internationale speler aan te sturen op een dialoog tussen de verschillende partijen. Hoe progressief of conservatief een onderwijzersvakbond ook is, het is essentieel hen te betrekken bij (beleids)dialogen. Zonder gemotiveerde en geëngageerde leerkrachten komt er van een effectieve implementatie van een beleidsplan vaak weinig terecht. Het domweg opleggen van een extern onderwijsmodel, zonder daarbij rekening te houden met de wensen en kwaliteiten van bestaande leerkrachten, is vaak gedoemd te mislukken. De winst zit hem in het versterken van onderwijzers, het samenwerken met onderwijzers, en de verantwoordelijkheid erkennen en durven geven aan deze maatschappelijk zo belangrijke groep.

Vertrouwen tonen

In lijn met de ideeën van de Braziliaanse onderwijzer en invloedrijke denker Paolo Freire, is het vandaag de dag nog steeds nodig om een oprecht vertrouwen te krijgen in de potentie van ‘de onderdrukten’. Het is niet genoeg om alleen te luisteren naar de ‘stemmen van de armen’. We moeten ons handelen ook durven aanpassen en daadwerkelijk vertrouwen tonen in diegenen die een belangrijke maatschappelijke functie (kunnen) vervullen, namelijk onderwijzers. In Freires woorden: *‘Political action on the side of the oppressed must be pedagogical action in the authentic sense of the word, and, therefore, action with the oppressed’*². Geef onderwijzers – zoals Lucia uit Bolivia en Prithi uit Sri Lanka – het vertrouwen, de verantwoordelijkheid en de ruimte om mee te werken aan een betere wereld.

¹ De namen Lucia en Prithi zijn om privacyredenen niet de echte namen van deze onderwijzers.

² Paolo Freire (1970), *Pedagogy of the Oppressed*, London: Penguin Books.

